

Mama će doći po tebe nakon spavanja

Marta Korintus

Postoje dokazi koji potkrepljuju tezu da se dječje poimanje vremena razvija kroz osobna iskustva, ali u skladu s uobičajenim poimanjem vremena u kulturi kojoj dijete pripada.

Pričekaj malo!

Sutra ćemo ići baki.

Ručak je u 12.

Prvo idemo u park, a poslije ćemo kupiti nešto za jelo.

Čak i sasvim mala djeca često čuju slične formulacije. Koje od njih doista razumiju? Što doista znaju? Kako djeca uče pojmove koji određuju vrijeme? Kako uspijevaju razumjeti vrijeme i na koji način se uopće razvija pojam vremena?

Pitanje vremena s različitih su aspekata proučavali mnogi istraživači. Neke su zanimala znanja predškolaca o vremenu. Piaget je proučavao razvoj pojma vremena fokusirajući se na razumijevanje trajanja i logičku povezanost između vremena, intervala i brzine. Mnoga istraživanja obavljena unutar Piagetovog teorijskog okvira temeljena su na pretpostavci da djeca moraju stvoriti pojam vremena iz informacija o brzini i intervalu. Druga istraživanja dječjeg razvoja – ona koja slijede sociokulturnu tradiciju – bavila su se strukturom i prirodom vremena, razvojem koncepta vremena i učenjem i razumijevanjem vremenskih pojmova. Sociokulturne teorije mišljenja naglašavaju utjecaj kulture na pojedinca vjerujući da dječji kognitivni razvoj počiva na kontekstu društvenih odnosa i 'sociokulturnih alata i prakse'.

Teorija predodžbe događaja

Teorija autobiografskog pamćenja autorice Katherine Nelson bavi se poimanjem vremena kao neodvojivog dijela dječjeg načina predstavljanja svijeta oko sebe

(Nelson, 1986.) i predstavlja teorijski okvir za mađarsko istraživanje dječjeg poznavanja vremena, koje je dijelom ponovljeno istraživanje američkih autora Harner i Nelson (1989.). Prema Nelsonovoj, postoje dokazi koji potkrepljuju tezu da se dječje poimanje vremena razvija kroz osobna iskustva (osobno poznavanje vremena), a u skladu je s uobičajenim poimanjem vremena u kulturi kojoj dijete pripada. Način na koji se vrijeme zamišlja i mjeri postupno se usvaja, a tijekom tog procesa nova znanja se temelje na prethodnim iskustvima. Mala djeca poznaju slijed poznatih događaja i oslanjaju se na svoje znanje o njemu. Čak i male bebe, često nemirom, pokazuju da su opazile promjenu dnevne rutine. Svakom malom djetetu svijet organiziraju odrasli koji ga vode kroz sve događaje koji se u njemu odvijaju. Unutar okvira kojeg čine događaji, objekti su dio dane situacije i služe kao predmeti koji mogu zauzeti određeno mjesto u događaju (npr. različite namirnice koje možemo jesti za doručak). Slijed radnji prilično je stabilan. Stoga događaji predstavljaju vre-

menski slijed u kojem se elementi događaja odvijaju u uzročnoj povezanosti postupaka unutar događaja. Sljedovi događaja predstavljaju kontekst za predmete, osobe, njihove uloge i raspored događaja koji odgovara određenoj situaciji. Vremenski slijed radnji organiziran je oko cilja.

Teorija *autobiografskog pamćenja* zastupa tezu da dijete konstruira predodžbe o poznatim, dobro strukturiranim, dugotrajnim događajima, da su oni organizirani kao slijed postupaka djeteta i drugih osoba i da u sebi sadržavaju predodžbu o učestalosti pojavljivanja, te da imaju početak i kraj. Prema tome, ova teorija je dobro polazište za tumačenje vremenskih karakteristika koje dijete čuje.

Razvijanje koncepta vremena

Svijest o vremenu povezana je sa sviješću o promjeni. Biološki ritmovi, poput hodanja, jedenja i spavanja, pouzdano su posloženi tako da nude prvo iskustvo vremenskog slijeda i trajanja te od njih djeca vjerojatno počinju razvijati pojam vremena. Događaji imaju ulogu u dječjim životima. Njima je važno znati što se događa, što će se dogoditi tijekom dana. Upadljiva zbivanja, poput hranjenja i kupanja, čine okvir koji im na koncu pomaže razumjeti svijet oko sebe. Istraživanja pokazuju kako rutine slijede jedna drugu prema uglavnom stabilnom redosljedu, pomažući djetetu formirati znanja o slijedu događaja (Nelson, 1986.). Najčešće korištene dimenzije za opisivanje vremena su *slijed* i *trajanje*. Obje su temeljne iskustva s obzirom da predstavljaju odnose koji postoje između događaja i unutar događaja. Na primjer, previjanje i hranjenje, ustajanje i oblačenje i sl. obično slijede jedno drugo i traju različito vrijeme. Duljina trajanja može biti opažena kao interval između događaja. Vremenska perspektiva je također definirana pojmovima događaja. Trajanje i slijed služe kao baza za razvijanje svijesti o sadašnjosti, prošlosti i budućnosti.

Čini se da se *mjesto u vremenu*, ili lokacija događaja u specifičnom vremenskom trenutku, javlja kod djece gotovo prirodno i da ona usvajaju shvaćanje relativnog mjesta (npr. prvo... potom/onda...) koji dolazi od redosljeda događanja. Često događaje koriste kao polazišne točke kad govore o vremenu određenih događaja (npr. tipičan odgovor na pitanje: 'Kad je tvoj sljedeći rođendan?' je 'Nakon Božića', 'Na ljeto', 'Kad ih mamin'). Mjesto u vremenu je daleko apstraktnije i nije povezano sa specifičnim iskustvima te ga je teže razumjeti i usvojiti. 'Jučer' i 'sutra' su dobar primjer jer ih djeca odmalena čuju, ali ih usvajaju znatno kasnije. Čak i kad se čini da ih ispravno koriste, često 'jučer' znači bilo koje prošlo vrijeme, a 'sutra' neko

buduće. Čak su i *granice događaja* vremenski određene (npr. 'vrijeme za spavanje', 'kad se probudiš'). *Brzina* i učestalost najčešće se odnose na događaje (npr. brzo, ponovno, sljedeći put). Budući da se nalaze u djetetovoj bazi iskustvenog znanja, čini se da događaji tvore osnovu za razumijevanje vremena i učenje njegovog jezičnog izraza. Vremenski koncepti se u početku shvaćaju u tim okvirima, oni su utemeljeni na događajima. Prema tome, iskustveno znanje o vremenu, pretpostavlja se, biva usvojeno prije konvencionalnih vremenskih sustava. Ono uključuje *jedinice vremena* poput onih u kalendaru, ili minuta i sati, i *jezične pojmove za vrijeme* (sadašnje vrijeme, prošlo vrijeme) te aspekt *alata* poput sata i kalendara. Konvencionalni vremenski sustav je objektivna na način da je javno vidljiv i da postoji dogovoreni referentni okvir u kojem su jedinice i reference proizvoljne s obzirom na njihovo značenje koje se razlikuje u različitim kulturama. 'Vrijeme ručka', 'vrijeme za spavanje' su različiti u raznim obiteljima i/ili kulturama.

Jezik vremena

Jezik igra važnu ulogu u shvaćanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Djeca provode počnu razlikovati sadašnjost od 'nesadašnjosti' (sad i ne sad). Oko druge godine počinju shvaćati i koristiti prošlost i budućnost. Jezik igra važnu ulogu u razvoju shvaćanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Ljudi mogu dijeliti sadašnjost bez riječi, ali prošlost i budućnost ne mogu. Odrasli počinju dijeliti 'nesadašnjost' s djetetom govoreći o događajima u prošlosti ili u budućnosti.

Rezultati mađarskog istraživanja

Istraživanje provedeno u Budimpešti o znanju malih Mađara (u dobi od 2,5 do 6 godina) o vremenu bilo je djelomično ponavljanje istraživanja autora Harner i Nelson iz 1989. godine. Rezultati pokazuju da se tijekom rane dobi stječu ili razvijaju specifične vrste znanja o vremenu. Pa ipak, postoje očite razlike koje ukazuju na

© VBJK - Caroline Boudry

kulturnu i/ili obrazovnu različitost. Rezultat ide u prilog ideji da je osnovna linija razvoja od osobno doživljenog iskustva vremena do postupno nakupljenog konvencionalnog znanja o vremenu. Sva se djeca jako oslanjaju na osobna iskustva, a ona mlađa su o dnevnim događajima davala s tim iskustvom povezane odgovore. Poznavanje kalendara i gledanje na sat bilo je rijetko, sa značajnom razlikom između djece koja pohađaju jaslice (0-3 godine) i onih iz vrtića (3-6 godina). Ovakav rezultat vjerojatno više govori o edukativnim programima u vrtiću, gdje se dani u tjednu, mjeseci, datumi i slično postupno uvode u vrtićki kurikulum i gdje se konvencionalne mjere koriste za svakodnevne aktivnosti.

Bibliografija

Harner, L., Nelson, K. (1989.): *Conventional Time Knowledge in Early Childhood*, rad predstavljen na godišnjem sastanku Društva američkih psihologa, Alexandria, Virginia.
Nelson, K. (1986.): *Event Knowledge, Structure and Function in Development*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Marta Korintus djelovala je kao ekspertica i istraživačica u području ranog odgoja i obrazovanja u Mađarskoj i svijetu više od 30 godina. Njezin interes je fokusiran na djecu u dobi do 3. godine života. mkorintus@hotmail.com